

ДОСЛІДЖЕННЯ ОЗНАК ТА КРИТЕРІЇВ ПЕРСОНІФІКОВАНОГО ЗНАННЯ

У статті розглянуто ознаки та характеристики персоніфікованого знання як такого, що виникає внаслідок застосування персоніфікованих стратегій освіти та персоніфікованого підходу до навчального процесу. Здійснюється систематизація ознак та характеристик досліджуваного феномена та їх теоретичний аналіз. На підставі проаналізованого матеріалу визначаються критерії персоніфікованого знання, які необхідні для подальшого експериментального дослідження.

Ключові слова: персоніфіковане знання (ПЗ), ознаки ПЗ, характеристики формування ПЗ, критерії сформованості ПЗ.

Постановка проблеми

Нині відбувається становлення нової системи освіти, яка орієнтована на входження в світовий освітній простір. Цей процес супроводжується відчутними змінами в педагогічній теорії та практиці навчально-виховного процесу. Зміст освіти збагачується новими психолого-педагогічними стратегіями, які відкривають простір для творчого формулювання, вирішення та оцінювання професійних та життєвих завдань з акцентом на персоніфікацію освітніх програм. Найважливішою складовою педагогічного процесу стає особистісно орієнтована, персоніфікована взаємодія суб'єктів освітньої діяльності. Як головна ідея в основу навчальних підходів і технологій вкладається гуманістичне світосприйняття.

Актуальним є те, що сфера освіти потребує сьогодні створення гнучких організаційних форм навчання, що сприяють мобільності людини в професійному освітньому просторі для вирішення формули «освіта крізь усе життя». При цьому, сучасна ситуація так званих інформаційного надлишку, з одного боку, та надлишку бачення (чи ресурсного профіциту окремої особистості), з іншого боку, потребують більш ефективного сполучення з метою оптимізації та інтенсифікації освітнього процесу. Для досягнення цих цілей сучасна спрямованість освітніх траєкторій впливає з самоцінності суб'єктного досвіду індивіда як неповторного способу його життєдіяльності. Соціальна «цінність» спеціаліста є відтворенням не стільки суспільного, скільки індивідуального досвіду, збагаченого останнім, що стає можливим при акцентуванні побудови навчального процесу на формування персоніфікованого знання у студента- психолога.

Із огляду на це, *мета* дослідження — розкрити зміст феномена персоніфікованого знання (ПЗ), аналізуючи його ознаки та критерії.

Виклад основного матеріалу

Узагальнюючи дані теоретичного аналізу проблематики визначення поняття «персоніфікація знання» [2] і досліджуючи цей феномен в освітній діяльності [3], з'явилася можливість систематизувати ознаки та характеристики персоніфікованого знання (ПЗ), що визначають його зміст.

На підставі проаналізованих теоретичних джерел ми дали такі визначення ПЗ:

а) це, передусім, опосередковані суб'єктом особистісно значущі знання, сполучені з особистісними смислами індивіда;

б) знання, які виникають на підставі особистісних смислів у значущих життєвих ситуаціях, — головна ознака, яку для повнішого аналізу розглянемо на основі трьох умовних рівнів: філософсько-психологічному, загальнопсихологічному та соціально-психологічному.

Таблиця

Ознаки та характеристики персоніфікованого знання

Рівні аналізу формування персоніфікованого знання	Аспекти персоніфікованого знання			
	Феноменологічний	Процесуальний	Системний	Функціональний
1	2	3	4	5
Філософський	Смислові характеристики, підстави,	динамічність, нелінійність (імпринтінг,	відкритість, обмеженість, само-	доцільність, практичність,

Продовження таблиці

1	2	3	4	5
	контекстуальність, істинність, логічність, відповідність, голографічність	інсайт), раціональна спадкоємність знань	організація, динамічність, цілісність, необоротність	прагматичність, перетворюючий характер, орієнтуючий характер
Загально-психологічний	Ціннісні категорії, значущість, суб'єктність, явні і неявні компоненти знання, мовна організація знань, життєвий досвід, інтуїція, особистісна система знань, референтна представленість	сміслоутворювальний характер, подієвість, особистісне опосередкування характеристики часу; автоматична оцінка, упаковка досвіду, рефлексивний характер, когнітивні аспекти, трансцендентний характер, творчі компоненти	виявляється в особистісній (системній зміні) розвитку і формуванні системи особистісної саморегуляції	супроводжує виникнення нової професійної / особистісної ідентичності, а також стильові прояви особистості
Соціально-психологічний	«надлишок бачення», профіцитарна логіка, плюральний характер чи полісуб'єктність	соціально-психологічна оцінка, конструктивна активність	персоналізація, індивідуалізація	ефективність, ПЗ як продукт підготовки фахівця, екологічне мислення

Аналіз характерних властивостей та якостей ПЗ слід почати з тих, які визначені в дослідженні як найбільш істотні: *сміслові характеристики та сміслоутворювальний характер ПЗ*. Ці ознаки ми розглядатимемо як такі, що забезпечують *мотиваційні*, функціональні, системні компоненти формування знань. Переходячи до аналізу цих характеристик, визначимо поняття сміслоутворення як «...процес творчого освоєння суб'єктами навчання культурних сенсів, тобто створених людиною в процесі суспільного розвитку способів світосприйняття, світовідношення, культуротворчої діяльності» [5]. Ефект персоніфікації знань в контексті сміслоутворення можна уявити процесуально, наприклад, таким чином: «“Кристалізація” смислу в формі значень визначає його надособистісний характер, можливість утримання в культурі й трансляції новим поколінням у процесі соціалізації. Сміслоутворення, що розуміється як “розкристалізація” смислу, і, *творчий* процес смислобудови, тобто породження нових смислів, реалізується кризь рух від “безособистісних” значень до втілення смислу в формі суб'єктивного досвіду учнів, який сприймається ними як *особистісно-цінне* знання, і далі — до реалізації смислів в культуротворчому середовищі» [1]. В межах визначення смислу феномен ПЗ постає як «суб'єктивне інобуття в культурі», завдяки якому відбувається «...розпредмечування речей, скидається та розмивається відчуженість предметних оболонок. Світ, узятий в бутті ... смислу, з'являється перед нами в своїй жвавості, рухливості та уособленості» [10].

Із огляду на це, процес сміслоутворення забезпечує те *підґрунтя*, завдяки якому людина приймає рішення про набуття знань в конкретній значущій для нього галузі. Так, в концепції про сміслові утворення особистості О. Леонтьєва [6] особистісний смисл інтегрується у вигляді спонукальної системи смислових утворень особистості, до якої належать *мотиви*, що спонукають людину до діяльності; ставлення людини до дійсності, що реалізується діяльністю, та представляє для нього *цінність*. Ступінь усвідомлення смислів різний — вони можуть бути як *усвідомленими* так *неусвідомленими* [4]. Момент відповідності чи співзалежності суб'єктивного смислу та об'єктивної дійсності відображає реальні життєві взаємини суб'єкта зі світом та має *орієнтований* характер, який сприяє організації внутрішнього світу суб'єкта і виступає головною опосередкованою ланкою між психічною діяльністю і об'єктивною дійсністю. «Людський смисл і феномен, який зустрівся, зв'язують особистість і світ, суб'єкт і об'єкт та встановлюють взаємини бути разом» [4].

Йдеться також про співзалежність смислу з певним подієвим та/чи діяльнісним контекстом, що виявляє таку ознаку ПЗ, як *контекстуальність*. Цей висновок підтверджується філософським принципом

гносеології про конкретність істини, який має на увазі максимально повне і точне виявлення тих меж, в яких знання характеризується об'єктивною *істинністю*. Традиційно вважається, що це перевірене практикою знання, яке не спростовується подальшим розвитком пізнання, а зберігається, включаючись у зміст нового знання.

Цей принцип відображається ще й в такій ознаці ПЗ, як *голографічність* [7], коли зміст визначається багатозначністю або багатозначністю (концентрований зміст) і є, залежно від контексту, різними смисловими і сутнісними «гранями» і «вживаністю» в конкретних ситуаціях. Контекстність формування знання забезпечує виникнення та прояв таких феноменів, які безпосередньо належать процесу формування знань, приміром, автоматичної оцінки, зосередження уваги на проблемі тощо.

На підставі принципів гносеології така характеристика ПЗ, як істинність зв'язана з контекстністю та виникає в умовах взаємодії (чи *соціально-опосередкованої спільної діяльності*) як подолання розриву думок, значень, сенсів, систем знань і є певним консенсусом, системним сенсом, що забезпечує розвиток цих самих систем.

Знання персоніфікується в умовах спілкування і взаємодії, в ситуації співпраці, які з'являються як *події*. Ініціювання події — системний процес, який відбувається, залежно від ситуації, особистісною та/чи середовищною *ініціативою*.

Розглядаючи особливості формування ПЗ на етапі смислоутворення, слід підкреслити, що це процес, який дає змогу «...людській свідомості утримувати дійсність, що змінюється» [11, 5], бачити за явищем сутність, будувати стійку смислову *картину світу* з властивою їй логічною цілісністю і суб'єктивною достовірністю, а також здійснювати цілеспрямовану діяльність, забезпечуючи суб'єктові можливість гнучкого реагування на різні аспекти довколишнього середовища і адекватної поведінки на підставі *життєвого досвіду*.

Кажучи про перетворюючий, *творчий* характер персоніфікованого знання, слід згадати про практичне застосування придбаних знань. Воно здійснюється на двох рівнях *практики*: репродуктивному (використовуючому, прагматичному) і продуктивному (перетворюючому, творчому). ПЗ формується також на двох аналогічних рівнях пізнавальної діяльності. Діяльність використовуючого рівня має певне значення в житті суспільства, але часто її ефективність ототожнюється із самою сутністю практики. Діяльність на цьому рівні відбувається, напевно, до тих пір, доки наші дії дають *очікуваний* результат. Як тільки зв'язок у ланцюгу «ціль → засіб → результат» порушується, ми будемо вимушені здійснювати «зусилля → розуміння» [9], що виражається такою характеристикою ПЗ, як *рефлексивність*. Рефлексивне знання формується там, де *репродуктивний* рівень пізнавальної діяльності переходить в процес творчого освоєння дійсності. Практика також потребує *негайного застосування* усіх наявних знань як цілком повних, достовірних, об'єктивно істинних, спираючись на внутрішнє «підсвідоме» «відчуття правильності» [7] на підставі неявних знань — *інтуїції*. Практика відображає принцип підтримки *конструктивної активності* [7] як ознаку персоніфікованого знання.

Практичне застосування ПЗ відповідає певному *культурно-історичному* етапу розвитку. Повним та абсолютним критерієм персоніфікованого знання практика могла бути лише як цілісний історичний процес, в якому здійснюється постійне розширення сфери «*олюднення*» (персоніфікації в глобальному сенсі) світу крізь минуле, теперішнє та майбутнє (*часові ознаки* ПЗ). Часові ознаки ПЗ проявляються також «...у затребуваності і освоєності змістовнообразної сфери <...> через активне перебування в поточі часу, в полі якого і стимульоване яким і відбувається смислоутворення <...> Смісл є збіг індивіда з ціннісно усвідомлюваною процедурою його власного буття» [10].

Трансцендентні ознаки ПЗ виявляються при аналізі явищ самоорганізації систем, що дає змогу свідчити про деякий глобальний загальний критерій, який керує всіма внутрішніми і зовнішніми ресурсами так, щоб задовольнятися оптимально своєю мінімізацією або максимізацією. *Екологічний* (ще його можна назвати «природний») критерій — це властиве системі, спочатку природно, знання, яке управляє рухом ресурсів усередині системи і поза нею; це сенс, що з'являється при виникненні системи і «заставляє», мотивує, обумовлює і обґрунтовує організацію систем, і, якщо є в тому потреба, «...проштовхує систему на інший рівень розвитку» [7].

Привертає увагу той факт, що самоорганізація і «самотрансцедентність» особистісної системи знань визначається у феноменах, в яких прагматизм не виявляється, наприклад, у феномені надситуативної активності [8] — специфічній привабливості дії із заздалегідь невирішеним результатом. Вивчення аналогічних феноменів дає змогу зробити висновок про те, що етапи саморуку діяльності (пізнавальної, навчальної та ін.) складаються з ситуативної і надситуативної активностей. При цьому і відбувається розвиток особистості людини. «Суб'єкт від засвоєння переходить до “висвоєння”» [8], переходячи на новий рівень діяльності. «Особистість від спрямованості на себе переходить до спрямованості зовнішньої, де вона самовідбувається, реалізує себе. Ця необхідність пов'язана з потенційними здібностями і надлишковими (профіцитарними) можливостями. На цьому рівні суб'єкт від визначення смислу переходить до додання смислу» [4]. Цей феномен демонструє трансцедентний характер ПЗ.

Феномен ПЗ розглядається в цьому дослідженні в контексті розвитку особистості студента-психолога, що супроводжується набуттям та інтеграцією *нової особистісної ідентичності та висвітлений* П. Лушиним [7]. Це є принциповий момент аналізу формування ПЗ, який зв'язаний з виникненням психологічних та соціальних новоутворень під час освітнього процесу, що дає підстави визначати персоніфіковане знання як *продукт* (див. табл.) відповідної підготовки фахівця.

Висновки

На підставі проаналізованих ознак та характеристик персоніфікованого знання, та узагальнюючи попередні дані теоретичного аналізу [2; 3], виникає можливість визначити ПЗ як *продукт* відповідного підходу в освітній діяльності, який з'являється як особистісно значуще знання, співзалежне з існуючим особистісним контекстом, особистісною системою знань, що формується у індивіда, особистісними сенсами і цілями професійної та життєдіяльності. Це є знання, що виникають на підставі особистісних сенсів в значущих життєвих ситуаціях.

Отже, *критеріями ПЗ* можна вважати ефективність та успішність протікання таких процесів:

- 1) смислоутворення;
- 2) визначення та перевизначення підстав діяльності в контексті формування мотиваційно-ціннісної сфери особистості (насамперед, мотивації діяльності — пізнавальної, навчальної, професійної, життєдіяльності взагалі);
- 3) самоорганізації особистісної (групової) системи знань;
- 4) формування та інтеграції нової ідентичності особистості — Я-образу;
- 5) творчих проявів;
- 6) проявів феноменів внутрішньої (особистісної) / зовнішньої (середовищної) ініціації у вигляді події в значущій сфері життєдіяльності;
- 7) підтримки конструктивної активності;
- 8) прояву в особистісному та системному розвитку/зміні і формуванні системи професійної та особистісної саморегуляції;
- 9) персоналізації та індивідуалізації;
- 10) формування толерантності до невизначеності;
- 11) ініціювання активності в соціально-опосередкованій спільній діяльності;
- 12) формування екологічного мислення.

Здається, логічним зазначити, що успішність розгортання цих процесів може свідчити про ефективність формування персоніфікованого знання, що в результаті розширює можливості особистості визначати, самостійно конструювати та вирішувати професійні, особистісні, життєві завдання, а також оцінювати їх за такими *критеріями*:

- співзалежністю з особистісними смислами, що досліджується процесом смислоутворення під час навчальної діяльності;
- співзалежністю з особистісними стратегіями щодо засвоєння знань;
- співзалежністю з ідеальним рівнем і якістю знань;
- здатністю ініціювати і вирішувати проблеми та завдання, що виникають під час професійної та

особистісної (життє-) діяльності (толерування невизначеності як шляхом власної особистісної саморегуляції, так і створенням проблемно орієнтованих груп (ПОГ) [7]; творчий характер вирішення життєвих та професійних завдань);

- співзалежністю із соціокультурним контекстом функціонування знань.

Відповідно, дослідження зазначених вище процесів в умовах підготовки психолога дає змогу експериментально дослідити процес формування ПЗ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белякова Е.Г. Способы активизации смыслообразования в процессе обучения / Е.Г. Белякова // Вестник Тюменского государственного университета. — 2009. — № 5. — С. 8–15.
2. Боличева О.В. Персоніфікація знань: до визначення поняття / О.В. Боличева // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. — К., 2009. — Ч. 2. — 352 с.
3. Боличева О.В. Проблематика досліджень феномена персоніфікації в освітньому процесі / О.В. Боличева // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць. — К., 2010. — Ч. 2.
4. Зоткин Н.В. Смыслополагание в ситуации неопределенности : дис. ... канд. психол. наук : спец. 19.00.11 / Н.В. Зоткин. — М., 2000. — 107 с.
5. Кудашов Г.Н. Способы активизации смыслообразования в процессе обучения / Г.Н. Кудашов // Вестник Тюменского гос. ун-та. — 2009. — № 5.
6. Леонтьев А.Н. Образ мира: избранные психологические произведения / А.Н. Леонтьев. — М. : Педагогика, 1983. — С. 251–261.
7. Лушин П.В. Личностные изменения как процесс: теория и практика / П.В. Лушин. — Одесса : Аспект, 2005. — 334 с.
8. Петровский В. А. Личность в психологии: парадигма субъектности / В.А. Петровский. — Ростов н/Д. : Феникс, 1996. — 512 с.
9. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. — К. : PSYLIB, 2005.
10. Суханцева В.К. Музыка как мир человека. От идеи вселенной – к философии музыки / В.К. Суханцева. — К. : Факт, 2000. — 176 с.
11. Трубецкой Е.Н. Смысл жизни / Е.Н. Трубецкой. — М., 1994.

Боличева Е.В.

ИССЛЕДОВАНИЕ ПРИЗНАКОВ И КРИТЕРИЕВ ПЕРСОНИФИЦИРОВАННОГО ЗНАНИЯ

В статье рассматриваются признаки и характеристики персонифицированного знания, как возникающего в результате применения персонифицированных стратегий образования и персонифицированного подхода к учебному процессу. Осуществляется систематизация признаков исследуемого феномена и их теоретический анализ. На основании проанализированного материала определяются критерии персонифицированного знания, которые необходимы для дальнейшего экспериментального исследования.

Ключевые слова: персонифицированные знания (ПЗ), признаки ПЗ, характеристики формирования ПЗ, критерии сформированности ПЗ.

Bolycheva O.V.

THE STUDY OF PERSONIFIED KNOWLEDGE CRITERIA AND CONTENT

The article deals with the criteria and characteristics of the personified knowledge as the one that results from the use of a personified education strategies to learning. The study provides the systematization of the theoretical approaches related to the phenomenon as well as the criteria of personified knowledge needed for further experimental studies.

Key words: personification of knowledge, signs of personified knowledge, the characteristics of the personified knowledge formation, the criteria for personified knowledge formation.